

BORGARTING LAGMANNSRETT

KJENNELSE

Avsagt: 01.03.2018

Saksnr.: 18-011792ASK-BORG/04

Dommere:

Lagdommer

Lagmann

Lagdommer

Michael Reiertsen

Torkjel Nesheim

Thomas Chr. Poulsen

Ankende part	Stiftelse Wwf Verdens Naturfond	Advokat Carl Philip Funder Fleischer
Ankemospart	Staten v/Klima- og miljødepartementet	Advokat Elisabeth Stenwig Advokat Asgeir Nygård
Partshjelper (§15-7)	Norskog	Advokat Stein Erik Stinessen
Partshjelper (§15-7)	Norges Skogeierforbund	Advokat Stein Erik Stinessen
Partshjelper (§15-7)	Norges Bondelag	Advokat Stein Erik Stinessen
Partshjelper (§15-7)	Utmarkskommunenes Sammenslutning	Advokat Stein Erik Stinessen

Saken gjelder anke over avslag på begjæring om midlertidig forføyning med krav om stans av felling av ulv i henhold til to vedtak og en beslutning fra Klima- og miljødepartementet.

Rovviltnemnda i region 4 og 5 fattet 26. juni 2017 følgende vedtak:

Ut fra den foreliggende bestandssituasjonen for ulv som er basert på seneste tilgjengelig kunnskap, finner rovviltnemndene at det for lisensfellingsperioden 2017 /2018 bør åpnes for en lisensfellingsskvote på 12 ulver utenfor ulvesonen i Akershus og Hedmark og samtidig utenfor områdene som benyttes av hhv. Julussaflokken og Osdalsflokken (jf. vedlagt kart - vedlegg 1).

Samme dag vedtok rovviltnemnda i region 4 og 5 også slikt vedtak:

«Det fastsettes en kvote for lisensfelling på inntil 24 ulver innenfor følgende to helnorske revirer, Osdalen og Julussa, og grensereviret Slettås. Uttak av alle individer innenfor disse revirene anses ikke å true overlevelsen av ulvebestanden på lang sikt, jf naturmangfoldloven § 5, jf. også rovviltforskriften §§ 3 og 7.»

Det første vedtaket gjelder lisensfelling av 12 ulver utenfor ulvesonen og utenfor revir. Lisensfellingsperioden er fra 1. oktober 2017 til 31. mars 2018.

Det andre vedtaket gjelder lisensfelling av inntil 24 ulver innenfor revir (Osdalen, Julussa og Slettås). Revirene er delvis innenfor og delvis utenfor ulvesone, jf. rovviltforskriften § 2 første ledd bokstav d. Lisensfellingsperioden er fra 1. januar til 15. februar 2018.

Flere organisasjoner, herunder stiftelsen Verdens Naturfond (WWF), påklaget vedtakene. Rovviltnemnda omgjorde ikke vedtakene og sendte klagen til Klima- og miljødepartementet.

I vedtak 25. september 2017 opprettholdt Klima- og miljødepartementet rovviltnemndas første vedtak (lisensfelling utenfor ulvesone og revir). WWF tok 2. november 2017 ut stevning for Oslo tingrett med påstand om at Klima- og miljødepartementets vedtak var ugyldig og begjærte samtidig midlertidig forføyning med påstand om at pågående lisensjakt måtte stanses frem til rettskraftig avgjørelse forelå.

Klima- og miljødepartementet hadde ikke tatt stilling til klagen på det andre vedtaket (lisensfelling innenfor revir) når stevningen og begjæringen om midlertidig forføyning vedrørende det første vedtaket ble tatt ut.

I kjennelse 21. november 2017 ga Oslo tingrett WWF medhold i begjæringen om midlertidig forføyning slik at lisensfelling i henhold til det første vedtaket skulle stanses til rettskraftig avgjørelse forelå i hovedsøksmålet. Rettens begrunnelse var at departementets vedtak led av rettsanvendelses- og saksbehandlingsfeil, idet det ikke var mulig å se av

vedtaket hvorvidt Stortingets politisk fastsatte nasjonale bestandsmål var i overensstemmelse med vilkåret i naturmangfoldloven § 18 andre ledd om at bestandsmålet «ikke truer bestandens overlevelse». Retten fant det følgelig sannsynliggjort at vedtaket var ugyldig og at det forelå sikringsgrunn, slik at vilkårene for midlertidig forføyning var oppfylt, jf. tvisteloven § 34-2 første ledd første punktum.

Staten anket ikke kjennelsen.

Den 1. desember 2017 traff Klima- og miljødepartementet vedtak i den andre klagesaken og samtidig nytt vedtak vedrørende den første klagesaken.

I det nye vedtaket vedrørende den første klagesaken (lisensfelling av 12 ulver utenfor ulvesone og revir), konkluderte Klima- og miljødepartementet slik:

Klima- og miljødepartementet fatter med dette nytt vedtak om lisensfelling av inntil 12 ulver utenfor etablerte ulverevir i region 4 og 5 inneværende lisensfellingsperiode. Departementet har i sin vurdering lagt vekt på skadehistorikk og skadepotensiale, og at det ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning er ønskelig å begrense utbredelsen av ulv utenfor ulvesonen. Departementet mener en effektivering av den vedtatte kvoten ikke truer bestandens overlevelse, og kan ikke se at det foreligger andre tilfredsstillende løsninger enn felling i de aktuelle områdene utenfor ulvesonen.

Vedtaket resultat er det samme som det opprinnelige vedtaket – med tillatelse til lisensfelling av 12 ulver utenfor ulvesone og utenfor ulverevir i region 4 og 5 i samme lisensfellingsperiode. Det ble imidlertid gitt en utfyllende begrunnelse for vedtakets resultat, som ble ansett å utbedre «de forhold som ble påpekt av tingretten». Iverksettelsesdatoen ble også utsatt til 21. desember 2017. Lisensfellingsperioden løper fortsatt til 31. mars 2018.

I vedtaket i den andre klagesaken (lisensfelling i revir – Osdalen og Julussa) konkluderte Klima- og miljødepartementet slik:

Klima- og miljødepartementet opprettholder rovviltnemndenes vedtak av 26. juni 2017 for så vidt gjelder ulverevirene Osdalen og Julussa, og åpner for lisensfelling av inntil 16 ulver i disse revirene. Departementet endrer rovviltnemndenes vedtak når det gjelder ulvereviret Slettås, og åpner ikke for lisensfelling av ulv i dette reviret.

Det er departementets vurdering at skadeomfang og skadepotensial for samtlige revirer er begrenset og at det ikke er rettslig grunnlag for lisensfelling etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b. For de to revirene som i hovedsak ligger utenfor ulvesonen, Osdalen og Julussa, anser departementet at det særlig med bakgrunn i prinsippet om differensiert forvaltning og Stortingets etterarbeider, jf. Innst. 257 L(2016-2017), foreligger offentlige interesser av vesentlig betydning som tilsier felling, slik at vilkåret for lisensfelling etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c er oppfylt. Departementet har videre kommet til at det ikke finnes

andre tilfredsstillende løsninger enn lisensfelling, når det gjelder ulvene i revirene Osdalen og Julussa. Departementet har etter en vurdering også kommet til at felling av inntil 16 ulver i disse to revirene ikke vil true bestandens overlevelse. Enkelte av klagene er dermed tatt delvis til følge.

Fylkesmannen bes foreta den konkrete avgrensingen av lisensfellingsområdet. Avgrensningen skal så langt det er mulig sikre at det ikke blir felt ulver i tilgrensende ulverevir.

Det ble gjort visse endringer i det opprinnelige vedtaket. Etter klagevedtaket kan bare ulv fra revirene Osdalen og Julussa felles, ikke Slettås, og det totale antallet ulv som kan felles ble redusert fra 24 til 16. Det ble også gitt en utfyllende begrunnelse, som på samme vis som det første vedtaket tar sikte på å tilfredsstillende innvendingene i kjennelsen fra Oslo tingrett. Lisensfellingsperioden løper fortsatt til 15. februar 2018.

Det ble ikke innvilget oppsettende virkning for vedtakene.

WWF tok 13. desember 2017 ut stevning for Oslo tingrett mot staten v/Klima- og miljødepartementet med følgende påstand:

1. Klima- og miljødepartementets vedtak om lisensfelling av ulv utenfor etablerte revir i region 4 og 5 er ugyldig.
2. Klima- og miljødepartementets vedtak om lisensfelling av revirene Julussa og Osdalen er ugyldig.
3. WWF tilkjennes sakens omkostninger.

WWF begjærte samtidig midlertidig forføyning mot staten v/Klima- og miljødepartementet med følgende påstand:

1. Lisensfelling utenfor etablerte revir region 4 og 5 stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet.
2. Lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet.
3. WWF tilkjennes sakens omkostninger.

Staten tok til motmæle og anførte at vedtakene var gyldige og at begjæringen om midlertidig forføyning ikke skulle tas til følge.

Til støtte for staten erklærte Utmarkskommunenes sammenslutning, NORSKOG, Norges skogeierforbund og Norges Bondelag partshjelp. Ved kjennelse 19. desember 2017 tillot Oslo tingrett partshjelp for disse fire organisasjonene.

Oslo tingrett avsa 5. januar 2018 kjennelse med slik slutning:

1. Begjæringen om midlertidig forføyning tas ikke til følge.

2. Hver av partene bærer sine sakskostnader.

WWF anket kjennelsen til Borgarting lagmannsrett 10. januar 2018. På dette tidspunktet var 15 av 16 ulver omfattet av lisensfellingskvoten for revirene Julussa og Osdalen skutt. Staten v/Klima- og miljødepartementet tok til motmæle i anketilsvar 18. januar 2018. I anketilsvaret informerte staten om at alle ulvene som var omfattet av kvoten på 16 ulv for vedtaket om lisensfelling i revirene Julussa og Osdalen nå var tatt ut. Det ble anført at den ankende part derfor ikke hadde rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for å stanse lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen frem til rettskraftig avgjørelse i hovedsaken forelå. I prosesskrift 25. januar 2018 redegjorde den ankende part for hvorfor man fortsatt anså at det forelå rettslig interesse.

I prosesskrift 7. februar 2018 informerte staten om at Klima- og miljødepartementet ved beslutning av samme dag hadde besluttet at det skulle foretas et «ekstraordinært uttak» av ulv i revirene Osdalen og Julussa. Beslutningen omfattet uttak av to ulver (årsvalper født våren 2017) i Osdalsreviret og en ulv (årsvalp født våren 2017) i Julussareviret. Miljødirektoratet v/Statens naturoppsyn skal gjennomføre uttaket. I brev 8. februar 2018 ba lagmannsretten om en tilbakemelding på hvordan dette eventuelt påvirket spørsmålet om rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for å stanse «lisensfelling» av ulv i revirene Julussa og Osdalen frem til rettskraftig avgjørelse i hovedsaken forelå. Partene ga tilbakemelding i prosesskrift 9. februar 2018. Staten opplyste samtidig om at årsvalpen i Julussareviret nå var skutt. I brev 12. februar 2018 ba lagmannsretten om en tilbakemelding fra partene på om det gjaldt en fellingsperiode for ulvene omfattet av beslutningen 7. februar 2018 og om den ankende part hadde begjært gyldigheten av beslutningen 7. februar 2018 trukket inn i hovedsaken for Oslo tingrett. I prosesskrift 14. februar 2018 informerte den ankende part om at beslutningen 7. februar 2018 var begjært trukket inn i hovedsaken for Oslo tingrett. I prosesskrift 15. februar 2018 informerte staten om at beslutningen 7. februar 2018 var tidsubegrenset slik at det ikke gjaldt noen fellingsperiode for ulvene omfattet av beslutningen. I brev 19. februar 2018 informerte lagmannsretten om at den ville ta stilling til spørsmålet om kravet om stans av fellingen som kommer til uttrykk i beslutningen 7. februar 2018 kan trekkes inn i ankesaken for lagmannsretten i samme kjennelse som avgjør realiteten. Samtidig ble det opplyst at lagmannsretten la til grunn at statens anførsler i tilsvaret til Oslo tingrett var dekkende også for statens syn på spørsmålet om det kunne begjæres midlertidig forføyning mot fellingen som fremkommer av beslutningen 7. februar (om det var sannsynliggjort at beslutningen var ugyldig). Staten bekreftet dette i prosesskrift 20. februar 2018. I prosesskrift 27. februar 2018 opplyste staten at de tre ulvene som var omfattet av beslutningen nå var skutt.

I prosesskrift 16. januar 2018 erklærte Utmarkskommisjonenes sammenslutning (USS), NORSKOG, Norges Skogeierforbund og Norges Bondelag partshjelp i ankesaken til støtte for staten v/Klima- og miljødepartementet. Lagmannsretten satte frist til 26. januar 2018 med å bestride partshjelpen, jf. tvisteloven § 32-2, jf. § 15-7 andre ledd tredje punktum.

Erklæringen ble ikke bestridt. Ved beslutning 27. januar 2018 ga lagmannsretten organisasjonene tillatelse til å opptre som partshjelpere til fordel for staten v/Klima- og miljødepartementet.

Den ankende part, stiftelsen Verdens Naturfond (WWF), har i korte trekk gjort gjeldende:

Tingrettens avgjørelse er feil. Det ankes over rettsanvendelsen, bevisbedømmelsen og saksbehandlingen.

WWF har rettslig interesse i å begjære midlertidig forføyning med påstand om at lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet, selv om kvoten på 16 ulv er skutt. Det foreligger rettslig interesse så lenge det pågår lisensjakt og så lenge det er risiko for utvidelse av kvotene for lisensjakt. Det medfører ingen begrensning i adgangen til å kreve midlertidig forføyning at påstanden i hovedkravet går ut på at vedtaket er ugyldig. Midlertidig forføyning kan gå ut på at saksøkte skal «unnlate [...] en handling», jf. tvisteloven § 34-3.

Innholdet i forføyningen begrenses ikke av hovedkravet etter § 34-2. Påstandsutformingen er gjort bevisst for å hindre at staten unngår en forføyning ved å fatte nytt vedtak før rettskraftig avgjørelse foreligger.

Dersom påstanden punkt 2 ikke tas til følge på grunn av manglende rettslig interesse, begjæres deling av kravene slik at kravet i påstanden punkt 2 avgjøres etter at departementet har avgjort om kvoten for Julussa og Osdalen skal utvides, jf. tvisteloven § 32-2, jf. § 16-1 første ledd.

Den ankende part har uansett rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for å stoppe felling av ulv som fremgår av beslutningen 7. februar 2018.

Det er lovstridig å innføre et forvaltningsregime som i praksis innebærer at Grunnloven § 112, naturmangfoldloven og Bernkonvensjonen ikke gjelder for 95 prosent av Norges fastland.

Lisensfellingskvotene og beslutningen 7. februar 2018 er ikke proporsjonale med skadepotensial og bestandsstatus, jf. naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b, jf. andre ledd, Bernkonvensjonen og praksis fra EU-domstolen om EUs arts- og habitatsdirektiv. Hverken tingretten eller departementet har foretatt en slik forholdsmessighetsvurdering. Det foreligger ikke skadepotensiale som rettferdiggjør fellingene. Normalsituasjonen er at skade må oppstå før det tillates felling. Felling kan ikke tillates rent preventivt. Fellingen i Julussa og Osdalen har dessuten kun som formål å redusere den kritisk truede ulvebestanden. Den er utelukkende begrunnet med at

familiegruppene har revir (delvis) utenfor ulvesonen. Dette blir særlig synlig for ulvene omfattet av beslutningen 7. februar. Stortingets bestandsmål må uansett være en nedre, ikke øvre grense. Vedtakene er ikke proporsjonale med naturmangfoldlovens formål om vern av ulvebestanden. Vedtakene innebærer at ulven blir utryddet utenfor ulvesonen.

Vedtaket om felling av 12 ulv utenfor sone og revir er i strid med den midlertidige forføyningen 21. november 2017. Anførselen ble ikke behandlet av tingretten, noe som er en saksbehandlingsfeil.

Naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c gir ikke hjemmel for felling av ulv i henhold til vedtaket om lisensfelling i Julussa og Osdalen og beslutningen 7. februar. Det foreligger ikke andre offentlige interesser av vesentlig betydning. Ingen av interessene som drøftes, er konkret vurdert for Julussa og Osdalen. Hensynet til soneforvaltning er det eneste anførte hensynet, noe som ikke er relevant i forbindelse med bokstav c. Soneforvaltning har sammenheng med alternativet i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b – det er et virkemiddel for å unngå skade på «avling, husdyr, tamrein, skog, fisk, vann eller annen eiendom». Julussa og Osdalen er rovviltprioriterte områder hvor det ikke foreligger skadepotensial.

Slik Klima- og miljødepartementet tolker naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c, gjelder den for all ulv utenfor ulvesone til enhver tid. Bestemmelsen blir da en hovedregel, ikke en unntakshjemmel med karakter av å være en sikkerhetsventil. En slik tolkning strider mot lovens system og formål og Bernkonvensjonen artikkel 9. Det fører til uforutsigbarhet og bryter ned tillit.

Negative virkninger av revirene i Julussa og Osdalen er ikke dokumentert. Vedtaket og beslutningen strider mot naturmangfoldloven og forutsetningene i Innst. 257 L (2016-2017) s. 10.

Vedtaket for Osdalen medfører at dette er fjerde familiegruppe som blir skutt i reviområdet. Naturmangfoldloven gir under enhver omstendighet ikke hjemmel for vedvarende utskyting av alle dyr i et område, jf. Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 389.

Vedtakene tilfredsstiller ikke naturmangfoldloven § 18 andre ledd lest i lys av Grunnloven § 112, Bernkonvensjonen og naturmangfoldlovens formål og system.

Det må vurderes om vedtakene og beslutningen truer «bestandens overlevelse» i Norge. Både Grunnloven § 112, naturmangfoldloven og Bernkonvensjonen inneholder et nasjonalt perspektiv og en nasjonal forpliktelse, jf. for eksempel HR-2016-1857-A. Slik Klima- og miljødepartementet og tingretten tolker naturmangfoldloven, overlates hele ansvaret for naturmangfoldet *de facto* til Sverige. Effekten i Norge må under enhver omstendighet vurderes konkret. Det finnes ingen vitenskapelig/biologisk vurdering av hva som er en

levedyktig bestand i Norge, hva som er gunstig bevaringsstatus i Norge eller hvor stort uttak bestanden tåler. Den norske rødlista utgjør det naturlige utgangspunktet for vurderingen av om bestandens overlevelse er truet, jf. også Bernkonvensjonen artikkel 6. At Sverige tar et større ansvar for beskyttelse av ulven, kan ikke brukes som et argument for mer inngrepene jakt i Norge. Det folkerettslige utgangspunktet om fordeling av forpliktelser etter Bernkonvensjonen, er likedeling av ansvar og byrder. Til tross for at Sverige tar et større ansvar enn Norge, møter Sverige kritikk for at de ikke varetar sine forpliktelser etter Bernkonvensjonen og EUs arts- og habitatsdirektiv og ville fugledirektiv. Vedtakene reduserer ikke bare den norske bestanden, men hele den sørskandinaviske bestanden på en måte som ikke varetar Norges folkerettslige forpliktelser etter Bernkonvensjonen overfor Sverige. Norges selvstendige ansvar følger også av Grunnloven § 112 og naturmangfoldloven §§ 1, 5 og 18 andre ledd. Tingretten feiltolker dessuten det norske bestandsmålet som et intervallmål. Stortingets bestandsmål kan kun benyttes som et minimum, ikke et maksimum.

Vedtakene og beslutningen gjør det genetiske mangfoldet av ulv for ensidig, noe som truer «bestandens overlevelse».

Vedtakene og beslutningen er også ugyldige fordi formålet «kan nås på annen tilfredsstillende måte», jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd. Det må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle om det er mulig å iverksette alternative virkemidler. Slik Klima- og miljødepartementet nå praktiserer loven, vurderes ikke alternative virkemidler utenfor ulvesonen. En slik praktisering av loven er i strid med Bernkonvensjonen artikkel 9. Kvotene er dessuten ikke innrettet mot spesifikke individer, noe som gjør at det kan skytes genetisk viktig ulv. Et alternativt tiltak er å starte jakten 1. januar i stedet for 1. oktober, slik at genetisk viktig ulv kan registreres og unntas fra kvoten før jaktstart. Departementets vurdering av alternative tiltak er særlig feilslått for Julussa og Osdalen. Her finnes ikke skadepotensial. Den eneste begrunnelsen for felling, er at man er utenfor sone. Både naturmangfoldloven § 18 andre ledd og Bernkonvensjonen krever at konkrete alternative tiltak vurderes, også utenfor sone.

Det foreligger sikringsgrunn. Jakten på ulv må stanses frem til konsekvensene for bestanden blir klargjort. Skadene på ulvebestanden kan ikke bli større, både utenfor og innenfor ulvesone og revir. Ulvebestanden i Norge er kritisk truet og på rød liste. Det er nødvendig med midlertidig forføyning både for å hindre videre skyting av ulv i henhold til vedtakene og beslutningen og for å hindre at kvotene utvides på kort varsel etter at det foreløpige kvoteantallet er skutt.

Staten og partshjelperne har nedlagt avvikende påstander. Partshjelperne har ikke anledning til å nedlegge selvstendige påstander.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Lisensfelling utenfor etablerte revir region 4 og 5 stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet.
2. Lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet.
3. WWF tilkjennes sakens omkostninger.

Ankemotparten, staten v/Klima- og miljødepartementet, har i korte trekk gjort gjeldende:

Den ankende part har ikke rettslig interesse i forføyningskravet mot vedtaket om lisensfelling innenfor revir (Julussa og Osdalen), jf. tvisteloven § 1-3. Kvoten på 16 ulv er tatt ut. En kjennelse som forbyr iverksettelse av vedtaket, vil ikke ha rettslig eller praktisk betydning for ankende part.

Kravene om midlertidig forføyning kan uansett ikke gå lengre enn hovedkravene i saken. Den midlertidige forføyningen kan derfor bare rette seg mot vedtakene 1. desember 2017, eventuelt også beslutningen 7. februar 2018. Den midlertidige forføyningen kan ikke nedlegge generelt forbud mot lisensfelling.

Den ankende parts rettslige interesse beror uansett ikke på om staten avgir en garanti om at lisensfellingsskvotene ikke vil bli utvidet. Domstolene skal løse konkrete tvister, basert på et foreliggende faktum og gjeldende rett. Lagmannsretten kan ikke fravike dette utgangspunktet basert på antakelser om at det vil bli truffet nytt vedtak om utvidelse av kvoten. Lagmannsretten har få forutsetninger for å forskuttere hva et nytt vedtak vil gå ut på, sml. Rt-1998-300. Før eventuelle nye vedtak om utvidelser av kvoter eller annet uttak eventuelt kan fattes, må det blant annet fremskaffes ny dokumentasjon på antall ulv i områdene og deres opprinnelse. Et nytt vedtak eller beslutning kan uansett gjøres til søksmålsgjenstand og eventuelt nytt krav om midlertidig forføyning.

Dersom den ankende part trekker gyldigheten av beslutningen 7. februar 2018 inn i hovedsaken for Oslo tingrett, kan det imidlertid begjæres midlertidig forføyning om utsatt iverksettelse av denne beslutningen. Staten motsetter seg ikke at lagmannsretten behandler dette kravet, jf. tvisteloven § 29-4 fjerde ledd, jf. § 32-2. Den ankende part vil da ha rettslig interesse i å få midlertidig forføyning om utsatt iverksettelse av beslutningen 7. februar 2018 så lenge de tre ulvene ikke er tatt ut.

Den ankende part har uansett ikke sannsynliggjort noe krav.

Både vedtakene og beslutningen er gyldige. Domstolene bør være tilbakeholdne med å prøve vedtakenes gyldighet. Tingretten har korrekt kommet til at vilkårene for lisensfelling er oppfylt, jf. naturmangfoldloven § 18 og rovviltforskriften § 10, jf. § 7.

Vilkåret i naturmangfoldloven § 18 andre ledd om bestandens overlevelse knytter seg til den sørskandinaviske ulvebestanden, jf. også Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 388 og Borgarting lagmannsretts dom inntatt i RG 2009 s. 577. HR-2016-1857-A er ikke avgjørende for forståelsen av bestandsbegrepet i naturmangfoldloven. Grunnloven og Bernkonvensjonen tilsier ikke en annen løsning. Tingretten har korrekt lagt til grunn at det samlede uttak av ulv ikke truer bestandens overlevelse. Heller ikke uttaket i beslutningen 7. februar 2018 truer bestandens overlevelse.

Skadevilkåret i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b er oppfylt for vedtaket om lisensfelling av 12 ulv utenfor sone og utenfor revir. Det er ikke fattet noe vedtak om totalsanering av ulv utenfor ulvesonen. Vedtaket bygger på konkrete vurderinger av vilkårene i lov og forskrift. Ordlyden i bokstav b gir ikke anvisning på en forholdsmessighetsvurdering, men gir Kongen kompetanse til i forskrift å tillate uttak av rovvilt. Forskriften skal sikre en bærekraftig utvikling av rovvilt. De nasjonale bestandsmålene er fastsatt etter en grundig behandling i Stortinget. Prinsippet om geografisk differensiert forvaltning innebærer at terskelen for å gi fellingstillatelser er lavere utenfor ulvesonene enn innenfor.

Det foreligger andre vesentlige offentlige interesser som gjør fellingen av Osdalen- og Julussaflokken nødvendig, jf. naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav c.

Det foreligger ikke alternative tiltak som oppnår formålet på annen tilfredsstillende måte, jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd. Heller ikke WWF har vist til andre tilfredsstillende alternative tiltak. Jaktperiodens lengde, oppstart og avslutning er ikke et alternativt tiltak etter naturmangfoldloven § 18 andre ledd.

Det foreligger uansett ikke sikringsgrunn.

Vilkåret om å «avverge en vesentlig skade eller ulempe», jf. tvisteloven § 34-1 første ledd bokstav b, må vurderes i lys av vedtakenes betydning for den sørskandinaviske ulvebestanden som helhet. Dersom retten finner hovedkravet sannsynliggjort på det grunnlag at uttakene av ulv truer den sørskandinaviske bestanden som helhet, bestrides ikke at det foreligger sikringsgrunn. Dersom retten derimot finner hovedkravet sannsynliggjort på annet grunnlag, foreligger ikke sikringsgrunn.

Midlertidig forføyning påfører under enhver omstendighet staten skade og ulempe som står i åpenbart misforhold til den interesse ankende part har i at forføyning blir besluttet, jf. tvisteloven § 34-1 andre ledd.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Ankesaken heves for så vidt gjelder punkt 2 i påstanden i ankende parts ankeerklæring.
2. For øvrig: Anken forkastes.
3. Staten v/Klima- og miljødepartementet tilkjennes sakskostnader for tingretten og lagmannsretten.

Partshjelperne, Utmarksskogens sammenslutning (USS), NORSKOG, Norges Skogeierforbund og Norges Bondelag, har i korte trekk gjort gjeldende:

WWF har ikke rettslig interesse i få midlertidig forføyning for å stanse vedtaket om å felle 16 ulver i Osdalen og Julusa. Det er felt 16 ulver. Jakten er opphørt. Partshjelperne kommenterer derfor bare begjæringen om midlertidig forføyning mot vedtaket om lisensfelling av ulv utenfor etablerte revir i region 4 og 5.

Det er ikke en saksbehandlingsfeil at tingretten ikke har vurdert WWFs anførsel om at vedtaket er i strid med tingrettens forføyning 21. november 2017. Retten har konkludert med at vedtakene er gyldige. Det er ikke krav om at alle rettens vurderinger beskrives i detalj. En eventuell saksbehandlingsfeil har uansett ikke innvirket på vedtaket. Slutningen i tingrettens kjennelse 21. november 2017 var at jakt i medhold av departementets vedtak 25. september 2017 skal stanses inntil det foreligger rettskraftig avgjørelse i hovedsaken. Kjennelsen regulerer ikke adgangen til å treffe nye vedtak.

Tingretten har korrekt lagt til grunn at «bestandens overlevelse», jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd, refererer til den sørskandinaviske ulvebestanden som helhet. Forståelsen er i samsvar med Bernkonvensjonen. HR-2016-1857-A gir ikke anvisning på en annen løsning.

Vedtaket er begrunnet med at det skal avverge alvorlig skade på husdyr og tamrein, jf. naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b. Det er ikke noe krav om at lisenskvoten må være proporsjonal med skadepotensial og bestandsstatus. Lisensfellingskvoten retter seg uansett mot enslige streifdyr. Uttaket påvirker derfor i liten grad oppnåelsen av bestandsmålet. Enslige streifdyr kan ta livet av et stort antall beitedyr i løpet av kort tid.

Det foreligger ikke sikringsgrunn. Ulvebestanden er ikke truet. Det har vært 13 ynglinger i 2017, hvorav minst 7 i helnorske revir. Stortingets bestandsmål er 4-6 ynglinger i året, hvorav minst 3 i helnorske revir. Rovdatas ulveteller viser per 16. januar 2018 at det er bekreftet 73 ulv i Norge. Det er antatt at det totale antallet er 97-98. Det gjenstår 6 ulver av kvoten på 12 utenfor ulvesonen i region 4 og 5. Det pågår ikke aktiv jakt. Kvoten gir adgang til jakt dersom det skulle komme ulv inn i området, men det er ikke et mål i seg selv at kvoten blir fylt. Det er ikke nødvendig å stanse jakt for å hindre skade.

Det er nedlagt slik påstand:

1. Anken, påstanden punkt 2, avvises.

2. Anken forkastes.
3. Utmarkskommisjonens sammenslutning, NORSKOG, Norsk Skogeierforbund og Norges Bondelag tilkjennes sakens omkostninger.

Lagmannsrettens bemerkninger:

Anken avgjøres etter skriftlig behandling i samsvar med hovedregelen om anker over kjennelser i tvisteloven § 29-15 første ledd, jf. § 32-2. Hensynet til en forsvarlig og rettferdig rettergang tilsier ikke at muntlig forhandling holdes, jf. tvisteloven § 29-15 andre ledd første punktum. Det er heller ikke krevd av partene eller partshjelperne.

Midlertidig forføyning for kravene som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 2 og mot beslutningen 7. februar 2018 (felling av ulv i revirene Julussa og Osdalen)

Lagmannsretten må først ta stilling til om den ankende part har rettslig interesse i å få behandlet disse kravene om midlertidig forføyning, jf. tvisteloven § 32-2, jf. § 1-3.

I anken er påstanden punkt 2 utformet slik:

«Lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet».

Påstanden er ikke senere formelt endret av den ankende part.

Påstanden gir uttrykk for et «rettskrav», jf. tvisteloven § 1-3 første ledd, men det kan være uklart hvilket eller hvilke krav påstanden gir uttrykk for. De mulige kravene omtales nærmere nedenfor.

Den ankende part må påvise et «reelt behov» for å få kravene avgjort i forhold til staten, jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd første punktum. Det avgjøres ut fra en samlet vurdering av kravets «aktualitet» og «partenes tilknytning til det», jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd andre punktum. Partene har utvilsomt tilstrekkelig tilknytning til kravene, jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd andre punktum. Det avgjørende er om kravene har tilstrekkelig «aktualitet» på det tidspunkt lagmannsretten avgjør saken. Kravene til rettslig interesse, herunder aktualitet, må være oppfylt på avgjørelsestidspunktet i hver instans. Selv om WWF hadde rettslig interesse når tingretten traff sin avgjørelse, kan den rettslige interessen i å få realitetsavgjørelse være bortfalt når saken står for lagmannsretten. Ved den konkrete vurderingen av om den rettslige interessen har falt bort, har det imidlertid betydning at den ankende part tidligere har hatt rettslig interesse, jf. for eksempel Rt-2011-335 avsnitt 21.

På tidspunktet anken ble innlevert til lagmannsretten, hadde den ankende part klart nok rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for å stanse lisensfelling av den ene ulven som da ikke var skutt i henhold til vedtaket 1. desember 2017. Lisensfelling av ulv i

revirene Julussa og Osdalen i henhold til vedtaket er imidlertid ikke lenger aktuelt. Det følger for det første av at hele kvoten på 16 ulv nå er skutt. For det andre utløp fellingsperioden 15. februar 2018, jf. også rovviltforskriften § 10 femte ledd bokstav d og e. Den ankende part har derfor ikke lenger behov for å få midlertidig forføyning for å stanse «lisensfelling» av ulv i revirene Osdalen og Julussa i henhold til vedtaket 1. desember 2017, jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd.

Den ankende part har også krevd midlertidig forføyning mot eventuelle nye vedtak om lisensfelling, eventuelt en utvidelse av lisensfellingskvoten i vedtaket 1. desember 2017, i revirene Julussa og Osdalen, frem til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet.

For at et krav skal ha tilstrekkelig aktualitet i henhold til tvisteloven § 1-3 andre ledd, må det som utgangspunkt medføre rimelig konkrete, reelle og aktuelle virkninger for WWF. For å ha tilstrekkelig rettslig interesse i en begjæring om midlertidig forføyning, må det videre foreligge rettslig interesse i å få dom for både hovedkravet og kjennelse for selve forføyningen, jf. for eksempel Flock, Midlertidig sikring (2011) på s. 235. Kravet i hovedsøksmålet er utformet som et fastsettelsessøksmål; for å få rettskraftig fastsatt at departementets vedtak 1. desember 2017 om lisensfelling i revirene Julussa og Osdalen er ugyldig. Forføyningskravet som kommer til uttrykk i påstanden punkt 2, er utformet som et fullbyrdelsessøksmål; for å få tvangskraft for å stanse all lisensfelling av ulv i revirene Julussa og Osdalen til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet. Forføyningen retter seg således mot at staten skal «unnlate» å gjøre noe, jf. tvisteloven § 34-3 første ledd første punktum.

Hvorvidt lisensfelling av ulv skal tillates, beror på en sammensatt vurdering som tar utgangspunkt i naturmangfoldloven §§ 15 og 18, og som må leses i lys av, blant annet, øvrige bestemmelser i naturmangfoldloven, rovviltforskriften, Grunnloven § 112 og Bernkonvensjonen. Utgangspunktet for vurderingen er at det bare kan foretas uttak av ulv og annet «vilt» etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b og c for «å avverge skade på avling, husdyr, tamrein, skog, fisk, vann eller annen eiendom» og/eller for å vareta «allmenne helse- og sikkerhetshensyn eller andre offentlige interesser av vesentlig betydning». Etter naturmangfoldloven § 18 andre ledd kan slike vedtak bare treffes hvis uttaket ikke truer «bestandens overlevelse og formålet ikke kan nås på annen tilfredsstillende måte». Alene disse utgangspunktene fordrer konkrete vurderinger som domstolene ikke kan foreta abstrakt uten noen tilknytning til et underliggende vedtak (hvor slike vurderinger er foretatt). Den rettslige interessen i å få midlertidig forføyning består derfor ikke uavhengig av det underliggende vedtaket. Når realiteten i det underliggende vedtaket er oppfylt (kvoten er oppfylt og lisensfellingsperioden er utløpt), har derfor den ankende part, som det klare utgangspunkt, ikke rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for eventuelle nye vedtak om lisensfelling. Helt unntaksvis kunne man kanskje se for seg at dette stilte seg annerledes dersom det forelå helt konkrete indikasjoner på at det i nær fremtid ville fattes nytt vedtak med mer eller mindre tilsvarende begrunnelse som

i det aktuelle underliggende vedtaket. Lagmannsretten kan imidlertid ikke se at det foreligger slike helt konkrete indikasjoner i innværende sak. Det innebærer samtidig at det ikke er hensiktsmessig å dele behandlingen av kravene i denne saken, jf. tvisteloven § 16-1, og deretter utsette avgjørelsen av kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 2 til etter at departementet eventuelt har tatt stilling til om kvoten, eventuelt også lisensfellingsperioden, skal utvides, slik ankende part har krevd.

Når det er avsagt realitetsavgjørelse i første instans, og den rettslige interessen er falt bort før lagmannsrettens avgjørelse, skal saken heves, ikke avvises, jf. for eksempel Schei m.fl., Tvisteloven Kommentartutgave Bind 1, 2. utg. (2013) s. 54.

Lagmannsretten bemerker at den ankende part fortsatt kan ha rettslig interesse i å få dom i samsvar med hovedsøksmålets påstand punkt 2. Selv om det som utgangspunkt kreves at kravet medfører rimelig konkrete, reelle og aktuelle virkninger for saksøkeren, er det ikke utelukket at det kan anlegges søksmål om lovligheten av både fortidige og fremtidige handlinger, se mer generelt, for eksempel, Skoghøy, Tvisteløsning 3. utg. (2017) s. 412-418. Det avgjørende må være om det fortsatt foreligger et reelt behov for avklaring. Selv om ulvene nå er skutt, kan en tilsvarende situasjon oppstå i fremtiden, sml. for eksempel Rt-1957-860 og Rt-2008-873 avsnitt 28. Det kan da ha prinsipiell betydning og bidra til avklaring for fremtidige situasjoner å få dom for gyldigheten av det fortidige vedtaket.

Selv om ikke påstanden er formelt endret, må det legges til grunn at den ankende part også har krevd midlertidig forføyning for å stanse felling av ulv i revirene Julussa og Osdalen som følger av beslutningen 7. februar 2018 frem til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet. Selv om beslutningen er nært knyttet opp mot vedtaket 1. desember 2017, gir beslutningen uttrykk for et selvstendig krav som det, i alle fall som det klare utgangspunkt, må begjæres særskilt midlertidig forføyning mot, jf. tvisteloven § 34-2 første ledd første punktum. Lagmannsretten viser blant annet til at det gjelder ulike fellingsperioder under vedtaket og beslutningen og at vedtaket hjemler lisensfelling med de konsekvenser det har, blant annet vedrørende hvem som kan delta i felling, jf. for eksempel rovviltforskriften § 15, mens beslutningen hjemler et ekstraordinært uttak, som er fastsatt med særlig hjemmel i naturmangfoldloven § 18 tredje ledd, og hvor felling foretas av Statens naturoppsyn. Den ankende part har i prosesskrift 14. februar 2018 begjært kravet trukket inn i hovedsøksmålet for Oslo tingrett med påstand om at beslutningen er ugyldig, og i prosesskrift 9. februar 2018 må den ankende part, som nevnt, anses å ha begjært at lagmannsretten behandler kravet om midlertidig forføyning mot felling av ulvene som er omhandlet av beslutningen i ankesaken. De tre ulvene som er omfattet av beslutningen er imidlertid nå skutt, jf. statens prosesskrift 27. februar 2018. Den ankende part har da ikke behov for å få kjennelse for å stanse den felling av ulv som er omfattet av beslutningen, jf. tvisteloven § 1-3 andre ledd. Det innebærer at kravet må avvises fra behandling i lagmannsretten. Det er da heller ikke nødvendig for

lagmannsretten å ta stilling til om kravet skal trekkes inn i ankesaken, jf. tvisteloven § 29-4, jf. § 32-2.

Midlertidig forføyning for kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1 (stans av lisensfelling utenfor ulvesone og revir i region 4 og 5)

Lagmannsretten går så over til å vurdere om den ankende part kan få medhold i kravet om midlertidig forføyning som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1.

Kravet som kommer til uttrykk i påstanden punkt 1 må leses i sammenheng med det underliggende vedtaket. Den ankende part har ikke rettslig interesse i å stanse enhver felling av ulv utenfor etablerte revir i region 4 og 5 ved midlertidig forføyning, jf. tvisteloven § 1-3, jf. § 32-2. Den ankende part kan bare ha rettslig interesse i å stanse fellingen av ulv som fremkommer av vedtaket 1. desember 2017.

Vedtaket 1. desember 2017 ga tillatelse til lisensfelling av 12 ulver utenfor ulvesone og utenfor ulverevir i region 4 og 5 i tidsrommet 21. desember 2017 til 31. mars 2018. Det er for lagmannsretten opplyst at syv ulver er skutt. WWF har klart nok rettslig interesse i å få midlertidig forføyning for å stanse felling av de fem siste ulvene, jf. tvisteloven § 1-3, jf. § 32-2.

Midlertidig forføyning kan som utgangspunkt bare besluttes dersom kravet det begjæres forføyning for og sikringsgrunn er sannsynliggjort, jf. tvisteloven § 34-1 første ledd første punktum. Kravet må imidlertid ikke sannsynliggjøres dersom «det er fare ved opphold», jf. tvisteloven § 34-2 andre ledd, men sikringsgrunnen må likevel fortsatt sannsynliggjøres. I vurderingen av om det foreligger tilstrekkelig «fare ved opphold», må imidlertid også sannsynlighetsgraden for hovedkravet tas hensyn til, jf. Ot.prp. nr. 65 (1990-91) s. 293. Lagmannsretten må derfor først ta stilling til om hovedkravet – at vedtaket 1. desember 2017 er ugyldig – er sannsynliggjort.

Det er den ankende part som har bevisbyrden. I sivile saker er beviskravet normalt sannsynlighetsovervekt. Det gjelder også ved domstolenes prøving av forvaltningsvedtak. Ved prøving av forvaltningsvedtak kan imidlertid forvaltningsmyndighetene ha et visst skjønn som ikke kan overprøves (fritt skjønn) utover å kontrollere om grensene for skjønnsutøvelsen er overtrådt. Det kan også tenkes at domstolene av andre grunner bør utvise tilbakeholdenhet ved prøvingen av forvaltningsvedtakene.

Lagmannsretten må nå, i saken om den midlertidig forføyningen, prejudisielt vurdere om hovedkravet er sannsynliggjort. Det innebærer at lagmannsretten må finne det mer sannsynlig at den ankende part vil nå frem med sitt hovedkrav i den etterfølgende rettssaken, enn at han ikke vil det, jf. Ot.prp. nr. 65 (1990-91) s. 293 og for eksempel Rt-2012-277. Denne prejudisielle vurderingen må ta utgangspunkt i de samme rettslige

utgangspunkter som hovedsaken, herunder krav til bevisbyrde, beviskrav og begrensninger ved prøving av forvaltningsvedtak. Sakens opplysning kan imidlertid være ulik. Det ligger i den midlertidige forføyningens natur at saken ofte vil være dårligere opplyst enn under hovedsaken med full bevisførsel og muntlig forhandling.

Den ankende part har anført at en rekke ulike forhold gjør vedtaket ugyldig og har anket over tingrettens rettsanvendelse, bevisbedømmelse og saksbehandling.

Når det gjelder saksbehandlingen, forstår lagmannsretten den ankende parts anførsler slik at dette knytter seg til at det ikke kommer frem av tingrettens kjennelse om tingretten har vurdert om vedtaket strider mot den midlertidige forføyningen 21. november 2017.

Lagmannsretten bemerker at hverken tradisjonell norsk sivilprosess, eller for eksempel EMK artikkel 6 nr. 1, krever at alle partenes anførsler må kommenteres uttrykkelig i rettens avgjørelse. Lagmannsretten bemerker videre at tingrettens kjennelse 21. november 2017 fastsatte at lisensfelling i region 4 og 5 i medhold av Klima- og miljødirektoratets vedtak 25. september 2017 stanses til rettskraftig avgjørelse foreligger i hovedsøksmålet. Denne midlertidige forføyningen retter seg mot et annet vedtak enn vedtaket i foreliggende sak. Det innebærer som et klart utgangspunkt at den tidligere midlertidige forføyningen ikke kan sperre for det nye vedtaket. Unntaksvis kan det kanskje tenkes tilfeller hvor det nye vedtaket fremstår som en ren omgåelse av den midlertidige forføyningen, slik at den midlertidige forføyningen også må anses å rette seg mot det nye vedtaket.

Bakgrunnen for at det ble innvilget midlertidig forføyning i kjennelsen 21. november 2017 var at tingretten anså at det forelå en rettsanvendelsesfeil og saksbehandlingsfeil ved vedtaket 25. september 2017. Hovedkravet (ugyldig vedtak) var derfor sannsynliggjort. Både rettsanvendelsesfeilen og saksbehandlingsfeilen knyttet seg til helt konkrete feil ved vedtaket – rettsanvendelsesfeilen til hvordan vilkåret «bestandens overlevelse» i naturmangfoldloven § 18 andre ledd var tolket og anvendt, saksbehandlingsfeilen til at innholdet i det samme vilkåret ikke var uttrykkelig drøftet. I det nye vedtaket 1. desember 2017, som er gjenstand for midlertidig forføyning i denne saken, har imidlertid departementet foretatt en bredere drøftelse av vilkåret «bestandens overlevelse», herunder gått nærmere inn på forholdene som ble påpekt av tingretten i kjennelsen 21. september 2017. Drøftelsen fremstår ikke som et forsøk på omgåelse av den midlertidige forføyningen. At tingretten ikke har kommentert denne anførselen særskilt, har derfor uansett ikke hatt innvirkning på avgjørelsen, jf. tvisteloven § 29-21 første ledd.

Når det gjelder anken over rettsanvendelsen og bevisbedømmelsen, forstår lagmannsretten den ankende parts anførsler slik at de primært retter seg mot rettsanvendelsen. Det avgjørende for om anken kan føre frem, er derfor i første omgang om det er sannsynliggjort at vedtaket 1. desember 2017 er ugyldig.

Vedtaket tillater lisensfelling av inntil 12 ulver utenfor ulvesonen og utenfor etablerte ulvrevir i region 4 og 5. Lisensfellingsperioden løper til 31. mars 2018.

Utgangspunktet etter naturmangfoldloven er at «uttak av villevende dyr skal følge lov eller vedtak med hjemmel i lov», jf. naturmangfoldloven § 15 første ledd. Vilklårene for å tillate lisensfelling av ulv følger av naturmangfoldloven § 18.

Vedtaket hjemler lisensfelling i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b. Departementet la til grunn at uttak av ulv var nødvendig «for å avverge skade» på «husdyr» og «tamrein». Departementet la videre til grunn at vedtaket ikke truet «bestandens overlevelse» og at formålet ikke kunne nå «på annen tilfredsstillende måte», jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd.

Lagmannsretten tar først stilling til om det er sannsynliggjort at vedtaket er ugyldig fordi skadevilkåret i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b ikke er oppfylt.

Både departementet og tingretten legger, i lys av Bernkonvensjonen (Europarådskonvensjon 19. september 1979 om ville europeiske planter og dyr og deres leveområder) artikkel 9 nr. 1, til grunn at skadepotensialet må være av kvalifisert alvorlighet. Det er etter lagmannsrettens syn riktig, jf. også Lovavdelingens uttalelse 15. desember 2016 (JDLOV-2016-7869) punkt 2.3. Departementet la videre til grunn at dette skadepotensialet er oppfylt på grunn av at det er fare for tap av beitedyr av et visst omfang. I denne vurderingen er det også lagt vekt på at det gjelder lisensfelling utenfor sonen, der terskelen for felling skal være lavere. Lagmannsretten er enig i at tap av beitedyr i det omfang som legges til grunn av departementet vil være en alvorlig skade som oppfyller kravet til skadepotensial både etter naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b og Bernkonvensjonen artikkel 9 nr. 1.

Ordlyden «for å avverge skade» i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b forutsetter videre at det må foreligge en viss grad av sannsynlighet for at slik alvorlig skade vil inntreffe. Ordlyden forutsetter også at saken er tilstrekkelig opplyst for å kunne ta stilling til om skade faktisk vil bli avverget, jf. også forvaltningsloven § 17 første ledd første punktum. Disse to forutsetningene kan påvirke hverandre. Manglende opplysning av saken kan føre til at det bør kreves høyere grad av sannsynlighet for at skade faktisk vil inntreffe, mens en sak som er godt opplyst kan føre til at graden av sannsynlighet som kreves vil være noe lavere. Ordlyden gir ikke noen nærmere veiledning for hvilken grad av sannsynlighet og hvilket faktagrunnlag som må foreligge før sannsynlighetsgraden kan sies å være oppfylt.

Departementets vedtak viser til «sekretariatets redegjørelse der det fremgår at det årlig er registrert skader forårsaket av ulv». Departementet legger deretter til grunn (vedtaket s. 15):

at det er tap av beitedyr til ulv av et visst omfang og at lovens vilkår er oppfylt på dette punktet [naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b]. Det er også tatt hensyn til at dette gjelder lisensfelling utenfor sonen der terskelen for felling skal være lavere.

Vedtaket er med andre ord begrunnet i et generelt skadepotensial basert på historisk erfaring: Det befinner seg ulv i området. Basert på tidligere erfaring er det sannsynlig at ulv i området vil gjøre skade. Det er slikt sett ikke vurdert nærmere om det er sannsynlig at konkrete ulver faktisk kan påføre skade, og i så fall hvor stor risikoen er for at disse konkrete ulvene vil påføre skade. Det er heller ikke satt som vilkår for felling at det fremkommer konkrete indikasjoner på at ulv i området kan tenkes å påføre skade.

Spørsmålet blir da om et slikt generelt skadepotensial, basert på historisk erfaring, er tilstrekkelig for å tilfredsstille kravet om «å avverge skade».

I Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) på s. 389 uttaler departementet:

Uttrykket «avverge» innebærer at fellingen kan skje som et forebyggende tiltak. Bestemmelsen er dermed noe videre enn dagens praksis etter gjeldende viltlov § 14, der det er lagt til grunn at en viss skade allerede skal ha oppstått før felling kan iverksettes. Departementet vil understreke at dette normalt også bør være praksis etter § 18, men at unntak kan tenkes, f.eks. at det tillates å fjerne en beverbolig eller dam for å hindre alvorlig skade ved oversvømmelse, jf. gjeldende viltlov § 13 annet ledd. Er skaden allerede skjedd, må det være en reell mulighet for at den vedvarer eller vil gjenta seg.

Trekkende arter kan gjøre skade enten når arten er på trekk og bruker en lokalitet som rasteplass, eller når lokaliteten brukes som overvintringsbiotop. I begge disse tilfeller vil skadefelling normalt ikke gi den ønskede effekt, med mindre det åpnes for intensiv og vedvarende avskyting. En slik løsning ligger klart utenfor hjemmelsgrunnlaget i § 18. For de fleste slike arter bør man først og fremst benytte forebyggende tiltak, f.eks. flytting av dyr.

Sitatet kunne tilsi, slik som anført av den ankende part, at det må foreligge konkrete og reelle indikasjoner på at identifiserte individer vil påføre skade, for eksempel fordi de allerede har påført skade. Bestemmelsen viderefører imidlertid, og bygger på, et langvarig forvaltningsregime med differensiert geografisk rovviltforvaltning. Selv om ikke forarbeidene til naturmangfoldloven drøfter den geografisk differensierte rovviltforvaltningen særskilt, er det på det rene at naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b i hovedsak viderefører forvaltningsregimet som baserte seg på viltloven § 12, jf. for eksempel Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 388. Ved lov 30. juni 2000 nr. 65 ble den tidligere viltloven § 12 endret fra følgende ordlyd:

Etter nærmere regler som Kongen fastsetter kan departementet, uten hensyn til de regler som ellers gjelder, gi tillatelse til felling av et bestemt antall individer av en rovviltart *som gjør skade* av vesentlig betydning på bufe eller tamrein.

[Lagmannsrettens utheving]

til denne ordlyden:

Etter nærmere forskrift som Kongen fastsetter kan departementet, uten hensyn til de regler som ellers gjelder, iverksette felling av eget tiltak eller gi tillatelse til felling av et bestemt antall individer av bjørn, jerv, ulv og gaupe *for å forhindre skade* på bufe eller tamrein. [Lagmannsrettens utheving]

Endringen fra «som gjør skade» til «for å forhindre skade» ble i Ot.prp. nr. 37 (1999-2000) på s. 49 begrunnet slik:

Uttrykket for å forhindre skade gjør det klart at bestemmelsen kan anvendes uten at skade har oppstått på vedtakstidspunktet, se også punkt 4.1 om dette. Rovdyrangrep som kan medføre/medfører et vesentlig antall skadde dyr, kan kvalifisere til felling på linje med drepte dyr. Som tidligere, vil også den nye § 12 gi anledning til å felle utenom beitesesong for bufe, på grunnlag av vurdering av flere beitesesonger i sammenheng. Felling vil dessuten etter omstendighetene kunne iverksettes på grunnlag av skadepotensialet for fremtidige beitesesonger, selv om det tidligere ikke har vært skader i det aktuelle området. Dette siste vil imidlertid bare være aktuelt utenfor de områder hvor rovdirene skal underlegges et strengere vern enn ellers (kjerneområder/forvaltningssoner). Dette har sammenheng med prinsippet om differensiert forvaltning, som ved den nye bestemmelsen introduseres som begrep i lovteksten, jf første ledd annet punktum.

Sitatet viser at det i alle fall fra lovendringen i 2000 kunne foretas lisensfelling alene på grunn av historisk erfaring med at vilt påfører skade utenfor prioriterte områder.

Lagmannsretten kan ikke se at det har vært meningen å fravike dette ved innføringen av naturmangfoldloven. Vilåret må imidlertid være at det utenfor det prioriterte området, i dette tilfellet ulvesonen, og basert på den historiske erfaringen, eventuelt også i lys av andre faktorer, foreligger en «reell mulighet for at skade vil inntreffe dersom ikke felling tillates», jf. for eksempel Lovavdelingens uttalelse 15. desember 2016 (JDLOV-2016-7859) punkt 2.2. Lagmannsretten anser at vedtaket 1. desember 2017, basert på flere års historisk erfaring, dokumenterer at det er en reell mulighet for at skade vil inntreffe dersom ikke lisensfelling i henhold til vedtaket tillates.

Det er derfor ikke «sannsynliggjort» at vedtaket er ugyldig fordi det ikke har hjemmel i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b, jf. tvisteloven § 34-2 første ledd første punktum.

Når det gjelder tolkningen og anvendelsen av vilåret om at uttaket ikke må true «bestandens overlevelse» i naturmangfoldloven § 18 andre ledd, kan lagmannsretten i det

vesentlige slutte seg til tingrettens begrunnelse og resultat. Vilkåret knytter seg til den sørskandinaviske ulvebestanden, ikke den norske delbestanden. Lagmannsretten kan ikke se at Grunnloven § 112, Bernkonvensjonen eller HR-2016-1857-A skulle tilsi en annen løsning. Det er ikke ført bevis for at uttaket truer overlevelsen til den sørskandinaviske bestanden. Lagmannsretten finner ikke grunn til å betvile det som er lagt til grunn i vedtaket på side 12 og 20 om at lisensfellingskvoten hovedsakelig innretter seg mot enslige streifdyr av ulv, hvor uttaket i liten grad påvirker bestandsmåloppnåelsen. I vedtaket side 13 og 16 er det videre lagt til grunn at det samlede uttaket ikke medfører at bestanden kommer under Naturvårdsverkets anbefalte referanseverdi på 340 individer.

Lagmannsretten har etter dette kommet til at det ikke er sannsynliggjort at vedtaket truer bestandens overlevelse, jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd, jf. tvisteloven § 34-2 første ledd første punktum.

Lagmannsretten tilføyer at Bernkonvensjonen bygger på et folkerettslig prinsipp om fordeling av ansvar og byrder for den felles bestanden. Bernkonvensjonen har ikke nærmere regler om hvordan en slik fordeling nøyaktig skal skje. Den folkerettslige forpliktelsen må imidlertid, som et minimum, medføre en forpliktelse til lojalt samarbeid. Dersom en stat påtar seg en uforholdsmessig stor andel av ansvaret og byrdene, uten at den andre parten viser tilstrekkelig vilje til å påta seg det nødvendige minimum av ansvar og byrder, må forpliktelsen anses brutt. Det kan i så fall få betydning også for tolkningen av «bestandens overlevelse» i naturmangfoldloven § 18 andre ledd. Det er i anken ikke sannsynliggjort at en slik forpliktelse til lojalt samarbeid er brutt.

Det neste spørsmålet er om det er «sannsynliggjort» at vedtaket er ugyldig fordi formålet «kan nås på annen tilfredsstillende måte», jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd. Formålet i denne sammenheng er å avverge skade på husdyr eller tamrein, slik som angitt i vedtaket. Som eksempler på alternative tiltak som kan tenkes å tilfredsstille et slikt formål, viser Ot.prp. nr. 52 (2008-2009) s. 38 til innhegning av husdyr eller andre forebyggende tiltak. Vilkåret må vurderes ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning, jf. for eksempel NOU 2004: 28 s. 232 og Lovavdelingens uttalelse 15. desember 2016 (JDLOV-2016-7859) med videre henvisninger. For lisensfelling fastsetter også rovviltforskriften § 10 andre ledd uttrykkelig at felling kan bare gjennomføres dersom det ikke finnes annen tilfredsstillende løsning «ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning». Det innebærer kort fortalt at naturmangfoldloven § 18 andre ledd stiller strengere krav til å finne alternative løsninger innenfor ulvesonen enn utenfor ulvesonen. En slik differensiering er ikke i seg selv i strid med Bernkonvensjonen artikkel 9 første ledd. Som påpekt i Lovavdelingens uttalelse 15. desember 2016 (JDLOV-2016-7859) punkt 2.4, må imidlertid forutsetningen være at:

differensieringen er lojal mot konvensjonens formål og innebærer en rimelig avveining mellom vernebehovet på den ene siden og kostnadene og ulempene ved å

oppstille de samme krav om alternative tiltak for et større eller mindre område på den andre siden.

Departementet har i vedtaket side 21-22 vurdert alternative tiltak som for eksempel inngjerding av beitedyr og radiomerking for å følge konkrete ulvers bevegelser og eventuelt senere flytting. Det er deretter oppsummert slik:

Det er verken praktisk mulig, særlig målrettet eller samfunnsøkonomisk fornuftig å gjennomføre konkrete tiltak som inngjerding eller flytting av individer av ulv for å unngå skade på beitedyr. Dette vedtaket dreier seg i hovedsak om streifulv som beveger seg over store områder. Departementet er derfor kommet til at vilkåret om at formålet ikke kan nås på annen tilfredsstillende måte enn ved uttak, må anses som oppfylt for ulvene utenfor sonen i region 4 og 5.

Lagmannsretten finner departementets vurdering grundig og lojal mot Bernkonkvensjonens formål og at den innebærer en rimelig avveining mellom vernebehovet og kostnadene og ulempene ved å oppstille alternative tiltak.

Det er derfor ikke sannsynliggjort at vedtaket er ugyldig fordi formålet kan nås på annen tilfredsstillende måte, jf. naturmangfoldloven § 18 andre ledd.

Lagmannsretten tar så stilling til den ankende parts overordnede anførsel om at lisensfellingskvoten må være proporsjonal med både skadepotensial og bestandsstatus. Den ankende part synes å anføre at et slikt generelt forholdsmessighetskrav må innfortolkes i både naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b og § 18 andre ledd. Lagmannsretten anser det mest naturlig å vurdere om et slikt krav kan innfortolkes i § 18 andre ledd. Den ankende part anfører videre at det må foretas en slik generell forholdsmessighetsvurdering i hvert enkelt tilfelle hvor det fastsettes en lisensfellingskvote.

En forholdsmessighetsvurdering kan inneholde flere elementer, men forutsetter i alle fall at det foretas en avveining mellom mål og middel. Lagmannsretten forstår at det er en slik forholdsmessighet den ankende part sikter til, og ikke for eksempel om middelet er egnet og nødvendig for å oppnå målet mer isolert sett. En slik forholdsmessighetsvurdering fordrer at det klargjøres hva som er målet og hva som er middelet.

Forholdsmessighetsvurderingen kan også, i alle fall i teorien, foretas på ulike plan og av ulike aktører. Den ankende part synes å anføre at departementet i hvert enkelt tilfelle det fastsettes en lisensfellingskvote må foreta en vurdering av om lisensfellingskvoten er forholdsmessig med skadepotensial og bestandsstatus, at departementet ikke har foretatt en slik vurdering, og at en slik vurdering uansett tilsier at vedtaket er uforholdsmessig og derfor ugyldig.

Lagmannsretten kan ikke se at ordlyden i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b eller § 18 andre ledd tilsier at det i hvert enkelt tilfelle, når det fastsettes en

lisensfellingskvote, må foretas en slik forholdsmessighetsvurdering. Ordlyden tilsier kun at det må foretas en vurdering av om uttaket er nødvendig «for å avverge skade», jf. naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b. I den forbindelse må det vurderes om kravene som stilles til skadens alvorlighet, faktagrunnlag og sannsynlighet for at det faktisk vil inntreffe skade, er oppfylt. Dernest tilsier ordlyden at uttaket ikke kan true bestandens overlevelse og at formålet ikke kan nås på annen tilfredsstillende måte. Disse kravene fordrer konkrete vurderinger i det enkelte tilfelle, målt opp mot de terskler som kan utledes av ordlyden lest i lys av øvrige rettskildefaktorer, slik som gjennomgått av lagmannsretten ovenfor.

Lagmannsretten kan ikke se at det er grunnlag for å innfortolke en slik generell forholdsmessighetsvurdering som den ankende part synes å etterspørre, hverken i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b eller § 18 andre ledd. Et slikt forholdsmessighetskrav følger heller ikke av Bernkonvensjonen artikkel 9. At en slik forholdsmessighetsvurdering eventuelt er innfortolket i EU-retten av EU-domstolen i tilknytning til EUs arts- og habitatsdirektiv og direktivet om ville fugler, er i denne sammenheng uten betydning. Riktignok gjennomfører direktivene Bernkonvensjonen i EU-retten, men fordi EU-domstolen har innfortolket EU-rettens generelle forholdsmessighetsprinsipp i direktivene, går direktivene etter lagmannsrettens oppfatning lenger enn forpliktelsene etter Bernkonvensjonen krever. Direktivene er ikke innlemmet i EØS-avtalen, og er derfor ikke bindende for Norge. En annen sak er at EU-rettens forholdsmessighetsprinsipp synes å ha påvirkning på den anbefalte tolkningen av Bernkonvensjonen. I uttalelse 27. oktober 2010 fra Bernkonvensjonens Permanente Komité om tolkningen av artikkel 9, heter det at inngrep må være forholdsmessige. Innledningsvis i uttalelsen er det vist til EU-domstolens praksis. Men som påpekt i Lovavdelingens uttalelse 15. desember 2016 (JDLOV-2016-7859), er denne uttalelsen klart ikke bindende for Bernkonvensjonens parter. Lagmannsretten kan heller ikke se at føre var-prinsippet i naturmangfoldloven § 9 eller Grunnloven § 112 skulle tilsi at det må foretas en slik forholdsmessighetsvurdering.

Lagmannsretten bemerker at den forholdsmessighetsvurdering som den ankende part etterlyser, langt på vei er foretatt av lovgiver. Både den tidligere viltloven § 12 og naturmangfoldloven § 18 bygger på prinsippet om geografisk differensiert forvaltning. Dette prinsippet har også fått bred tilslutning i en rekke rovviltforlik. I proposisjonsdelen inntatt i Prop. 63 L (2016-2017) på s. 63-64 uttales for eksempel:

Det er naturlig også innledningsvis å nevne prinsippet om geografisk differensiert forvaltning. Ved behandlingen av rovviltforlikene i 2004 og 2011 sluttet Stortinget seg til at prinsippet om en geografisk differensiert rovviltforvaltning fortsatt skal legges til grunn i forvaltningen. Prinsippet om geografisk differensiert forvaltning går for ulv ut på at det på den ene siden er utpekt et kjerneområde for ulv (ulvesonen), også kalt prioritert yngleområde for rovvilt, der man fortrinnsvis skal oppfylle regionens bestandsmål. På den annen side har man prioriterte beiteområder,

der hensynet til beitedyr skal veie tyngst. Gjennom lisensfelling og kvotejakt skal bestandene av rovvilt reguleres slik at konflikten med husdyr og tamrein blir minst mulig. I prioriterte beiteområder skal terskelen for iverksetting av fellingstillatelser være lav, mens i prioriterte rovviltområder vil terskelen for uttak av rovdyr være tilsvarende høyere, og beitenæringen og andre interesser skal tilpasse seg rovdynenes tilstedeværelse i disse områdene.

Lignende uttalelser finnes i for eksempel Innst. 330 S (2015-2016) s. 2, 6 og 9 og Innst. 257 L (2016-2017) s. 2.

Lovgiver har altså bevisst etablert kjerneområder for ulv (ulvesoner), hvor tanken blant annet er at innenfor ulvesone skal terskelen for felling være høy, mens utenfor skal terskelen være lav. Det medfører, slik lagmannsretten ser det, at sentrale elementer i den forholdsmessighetsvurderingen som den ankende part etterlyser at departementet må gjøre for hvert enkelt vedtak om lisensfelling, allerede er foretatt av lovgiver. Denne forhåndsvurderingen innebærer ikke en totalsanering av ulv utenfor ulvesone, som anført av den ankende part. Vilårene som gjennomgått over må fortsatt være oppfylt utenfor ulvesonen, men slik at terskelen for felling vil være annerledes enn innenfor ulvesonen. Felling utenfor ulvesonen kan heller ikke under noen omstendighet føre til at bestandens overlevelse trues, slik som også fremhevet i for eksempel kommentarene til rovviltforskriften § 1.

Lagmannsretten kan mot denne bakgrunn ikke se at det er grunnlag for å innfortolke et forholdsmessighetskrav, av den art som anføres av den ankende part, i naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b eller § 18 andre ledd.

Det er etter dette ikke sannsynliggjort at vedtaket 1. desember 2017 er ugyldig, jf. tvisteloven § 34-2 første ledd første punktum.

Selv om det ikke er sannsynliggjort at vedtaket er ugyldig, kan det besluttes midlertidig forføyning dersom sikringsgrunnen er sannsynliggjort og det det i tillegg er «fare ved opphold», jf. tvisteloven § 34-2 andre ledd. Faren må være kvalifisert, jf. for eksempel Schei m.fl., Kommentartutgave Tvisteloven Bind II, 2. utg. (2013) på s. 1243. Om det foreligger tilstrekkelig «fare», må vurderes konkret. I vurderingen må blant annet sannsynlighetsgraden for hovedkravet og konsekvensene av en avgjørelse i den ene eller annen retning tas hensyn til, jf. for eksempel Ot.prp. nr. 65 (1990-91) på s. 293. Konsekvensene av en uriktig avgjørelse for den ankende part, er at ulv blir uriktig skutt. Det er en alvorlig konsekvens, særlig sett i lys av utgangspunktet om at ulv er fredet etter naturmangfoldloven § 15. På den annen side er konsekvensen av en uriktig avgjørelse for staten at de interesser som skal beskyttes av naturmangfoldloven § 18 første ledd bokstav b, og da særlig hensynet til husdyr og tamrein, kan bli skadelidende. Også dette er en alvorlig konsekvens. Sett i lys av at lagmannsretten har funnet det nokså klart at det ikke er sannsynliggjort at vedtaket er ugyldig, finner lagmannsretten at det heller ikke foreligger

tilstrekkelig «fare ved opphold», slik at midlertidig forføyning ikke bør besluttes når kravet ikke er sannsynliggjort, jf. tvisteloven § 34-2 andre ledd.

Anken blir etter dette å forkaste for kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1.

Sakskostnader

Anken har ikke ført frem.

For kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1, har staten ved v/Klima- og miljødepartementet fått medhold fullt ut, jf. tvisteloven § 20-2 andre ledd første alternativ. For kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 2, er ankesaken hevet ettersom den rettslige interessen falt bort etter tingrettens avgjørelse, og etter inngivelse av anken, men før lagmannsretten traff sin avgjørelse. Resultatet er imidlertid i samsvar med statens påstand punkt 1, og den ankende part har i senere prosesskrift, innlevert etter anken, anført at kravet måtte fremmes ettersom den rettslige interessen ikke var falt bort. Staten må derfor i ankesaken anses å ha fått medhold i det vesentlige for kravene som kommer til uttrykk i disse to påstandene, jf. tvisteloven § 20-2 andre ledd. Kravet om midlertidig forføyning for å stanse fellingen som er omfattet av beslutningen 7. februar 2018, avvises videre på grunn av manglende rettslig interesse på det tidspunkt lagmannsretten avgjør saken. Staten må mot denne bakgrunn anses for å ha fått medhold i det vesentlige, og derfor vunnet ankesaken i sin helhet, jf. tvisteloven § 20-2 andre, jf. første ledd. Staten har derfor som utgangspunkt krav på full erstatning for sine sakskostnader i ankesaken, jf. tvisteloven § 20-2 første ledd.

Lagmannsretten skal legge sitt resultat til grunn når den avgjør spørsmålet om erstatning for sakskostnader for tingretten, jf. tvisteloven § 20-9 andre ledd. For kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1, må den ankende part anses å ha fått medhold fullt ut, også for tingretten, jf. tvisteloven § 20-2 andre ledd første alternativ. For kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 2, stiller dette seg annerledes, ettersom ankesaken er hevet for så vidt gjelder dette kravet. I et slikt tilfelle, må lagmannsretten legge til grunn resultatet i tingretten, jf. Schei m.fl., Kommentartutgave Tvisteloven Bind I, på s. 749. For tingretten fikk staten medhold fullt ut hva gjelder dette kravet. Det innebærer at staten som utgangspunkt har krav på full erstatning for sine sakskostnader, også for tingretten, jf. tvisteloven § 20-2 første ledd.

Tingretten fant imidlertid at det forelå tungtveiende grunner som gjorde det rimelig å fritta WWF for erstatningsansvar, jf. tvisteloven § 20-2 tredje ledd første punktum. Tingretten viste særlig til tvisteloven § 20-2 tredje ledd andre punktum bokstav c og at det var god grunn for WWF å få prøvd saken. Lagmannsretten er enig i at det foreligger tungtveiende grunner som gjør det rimelig å fritta WWF for erstatningsansvar, både for tingretten og

lagmannsretten, jf. tvisteloven § 20-2 tredje ledd første punktum. Lagmannsretten viser til at saken er av stor velferdsmessig betydning for naturmangfoldet generelt, og ulvene spesielt. Lagmannsretten viser videre til at spørsmålene som er reist i saken, er prinsipielle, og ikke kan ses å være prøvd for domstolene i en slik bredde tidligere. Det har slikt sett vært god grunn til å få prøvd saken, både for tingretten og lagmannsretten.

Sakskostnader erstattes etter dette ikke, hverken for tingrett eller lagmannsrett.

Det foreligger ikke forhold som tilsier en annen løsning for partshjelperne, jf. tvisteloven § 20-1 tredje ledd, jf. § 20-6 første ledd.

Kjennelsen er enstemmig.

SLUTNING

1. Ankesaken heves for så vidt gjelder kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 2.
2. Krav om midlertidig forføyning for å stanse felling av ulv i henhold til beslutning 7. februar 2018 fra staten v/Klima- og miljødepartementet avvises.
3. Anken forkastes for så vidt gjelder kravet som kommer til uttrykk i den ankende parts påstand punkt 1.
4. Sakskostnader erstattes ikke.

Michael Reiertsen

Torkjel Nesheim

Thomas Chr. Poulsen

Dokument i samsvar med undertegnet original

Marianne Ofstad, signert elektronisk

Veiledning om anke i sivile saker

I sivile saker er det reglene i tvisteloven kapitler 29 og 30 som gjelder for anke. Reglene for anke over dommer, anke over kjennelser og anke over beslutninger er litt ulike. Nedenfor finner du mer informasjon og veiledning om reglene.

Ankefrist og gebyr

Fristen for å anke er én måned fra den dagen avgjørelsen ble gjort kjent for deg, hvis ikke retten har fastsatt en annen frist. Disse periodene tas ikke med når fristen beregnes (rettsferie):

fra og med siste lørdag før palmesøndag til og med annen påskedag

fra og med 1. juli til og med 15. august

fra og med 24. desember til og med 3. januar

Den som anker, må betale behandlingsgebyr. Du kan få mer informasjon om gebyret fra den domstolen som har behandlet saken.

Hva må ankeerklæringen inneholde?

I ankeerklæringen må du nevne

hvilken avgjørelse du anker

hvilken domstol du anker til

navn og adresse på parter, stedfortredere og prosessfullmektiger

hva du mener er feil med den avgjørelsen som er tatt

den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil

hvilke nye fakta, bevis eller rettslige begrunnelser du vil legge fram

om anken gjelder hele avgjørelsen eller bare deler av den

det kravet ankesaken gjelder, og hvilket resultat du krever

grunnlaget for at retten kan behandle anken, dersom det har vært tvil om det

hvordan du mener at anken skal behandles videre

Hvis du vil anke en tingrettsdom til lagmannsretten

Dommer fra tingretten kan ankes til lagmannsretten. Du kan anke en dom hvis du mener det er

feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i dommen

feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)

feil i saksbehandlingen

Hvis du ønsker å anke, må du sende en skriftlig ankeerklæring til den tingretten som har behandlet saken. Hvis du fører saken selv uten advokat, kan du møte opp i tingretten og anke muntlig. Retten kan tillate at også prosessfullmektiger som ikke er advokater, anker muntlig.

Det er vanligvis en muntlig forhandling i lagmannsretten som avgjør en anke over en dom. I ankebehandlingen skal lagmannsretten konsentrere seg om de delene av tingrettens avgjørelse som er omtvistet, og som det er knyttet tvil til.

Lagmannsretten kan nekte å behandle en anke hvis den kommer til at det er klart at dommen fra tingretten ikke vil bli endret. I tillegg kan retten nekte å behandle noen krav eller ankegrunner, selv om resten av anken blir behandlet.

Retten til å anke er begrenset i saker som gjelder formuesverdi under 125 000 kroner

Hvis anken gjelder en formuesverdi under 125 000 kroner, kreves det samtykke fra lagmannsretten for at anken skal kunne bli behandlet

Når lagmannsretten vurderer om den skal gi samtykke, legger den vekt på
sakens karakter
partenes behov for å få saken prøvd på nytt
om det ser ut til å være svakheter ved den avgjørelsen som er anket, eller ved
behandlingen av saken

Hvis du vil anke en tingretts kjennelse eller beslutning til lagmannsretten

En *kjennelse* kan du som hovedregel anke på grunn av
feil i de faktiske forholdene som retten har beskrevet i kjennelsen
feil i rettsanvendelsen (at loven er tolket feil)
feil i saksbehandlingen

Kjennelser som gjelder saksbehandlingen, og som er tatt på bakgrunn av skjønn, kan bare ankes dersom du mener at skjønnsutøvelsen er uforsvarlig eller klart urimelig.

En *beslutning* kan du bare anke hvis du mener
at retten ikke hadde rett til å ta denne typen avgjørelse på det lovgrunnlaget, eller
at avgjørelsen åpenbart er uforsvarlig eller urimelig

Hvis tingretten har avsagt dom i saken, kan tingrettens avgjørelser om saksbehandlingen ikke ankes særskilt. Da kan dommen isteden ankes på grunnlag av feil i saksbehandlingen.

Kjennelser og beslutninger anker du til den tingretten som har avsagt avgjørelsen. Anken avgjøres normalt ved kjennelse etter skriftlig behandling i lagmannsretten.

Hvis du vil anke lagmannsrettens avgjørelse til Høyesterett

Høyesterett er ankeinstans for lagmannsrettens avgjørelser.

Anke til Høyesterett over *dommer* krever alltid samtykke fra Høyesteretts ankeutvalg. Samtykke gis bare når anken gjelder spørsmål som har betydning utover den aktuelle saken, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken behandlet av Høyesterett. Anke over dommer avgjøres normalt etter muntlig forhandling.

Høyesteretts ankeutvalg kan nekte å ta anker over *kjennelser* og *beslutninger* til behandling.

Hvis de blir tatt til behandling, er det som regel hvis spørsmålet har betydning utover den aktuelle saken, hvis andre hensyn taler for at anken bør prøves, eller hvis saken reiser omfattende bevissspørsmål.

Når en anke over kjennelser og beslutninger i tingretten er avgjort ved kjennelse i lagmannsretten, kan avgjørelsen som hovedregel ikke ankes videre til Høyesterett.

Anke over lagmannsrettens kjennelser og beslutninger avgjøres normalt etter skriftlig behandling i Høyesteretts ankeutvalg.